

Een groeiende kloof in onze tijd

Jaap Dronkers

Herman van de Werfhorst (red.) (2015) Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek. Amsterdam: AUP. 288 pagina's, € 39,95, ISBN 9789089647498.

Ongelijkheid binnen samenlevingen is, naast cohesie en conflict, een van de belangrijkste onderwerpen uit de sociologie. Daarom moet er eens in de zoveel jaar een meer toegankelijk boek verschijnen dat de stand van zaken in het ongelijkheidsonderzoek beschrijft. Het boek *Een kloof van alle tijden* plaatst zich in deze traditie en is in dit opzicht de opvolger van Dronkers en Ultee (1995). Uiteraard heeft elke generatie zijn eigen accent in dit ongelijkheidsonderzoek, omdat de verschijningsvorm van ongelijkheid verandert en dus ook het accent in het onderzoek. *Een kloof van alle tijden* gaat vooral over opleidingsverschillen binnen de Nederlandse samenleving, terwijl Dronkers en Ultee (1995) nog vooral ging over sociale klassen: het had dan ook als ondertitel 'Sociale gelaagdheid en mobiliteit'. Een eerder boek in deze traditie dateert uit 1961 en had de titel *Drift en Koers. Een halve eeuw sociale verandering in Nederland* (Hollander et al. 1961). Wederopbouw, ontzuiling, welvaart en integratie stonden in dit boek geschreven door pre-'68-ers centraal. Tussen dit laatstgenoemde boek en dat van Dronkers en Ultee is niet zo'n overzichtswerk geschreven, omdat naar mijn ervaring de jaren zestig en zeventig voor de kwaliteit van de sociale wetenschappen geen gelukkige tijd waren: veel ideologie en weinig empirische wol.

Uit bovenstaande blijkt al dat uw recensent niet neutraal kan zijn. Ik was een van de redacteuren van het voorafgaande boek (onwillekeurig dringt bij mij de vraag zich op: ben ik nu achterhaald?), maar heb ook met veel auteurs in dit nieuwe boek nauw samengewerkt (trots op de nieuwe generatie). U kunt daarom deze bespreking zien als partijdig of nostalgisch en overslaan, maar ik zal toch proberen een eerlijke en kritische beschouwing te geven.

Het belangrijkste is dat dit boek goed laat zien op welk hoog niveau in Nederland sociologie bedreven wordt. Ongeveer gelijktijdig verscheen in Engeland *Social Class in the 21st Century* (Savage 2015). In vergelijking met deze Engelse publicatie is *Een kloof van alle tijden* beter: meerdere invalshoeken, betere data, slimmere analyses en minder eenzijdig. *Een kloof van alle tijden* laat zien dat sociologie zich in Nederland heeft bevrijd van de jaren zestig en zeventig, en uit de omhelzing van goedwillend links. Dat is in Engeland en de Verenigde Staten nog steeds niet het geval: dat bedreigt de geloofwaardigheid van sociologie als wetenschap en als middel om mensen iets te leren over hun samenleving. Dat de sociologie in de Verenigde Staten nog altijd wordt omhelsd door goedwillend links, wordt bijvoorbeeld geïllustreerd door de commotie binnen de sociologische gemeenschap rondom het onderzoek van James Coleman (*Sociologie Magazine*, september 2014)

en Robert Putnams onderzoek naar de negatieve aspecten van etnische diversiteit.

Maar, zoals bij de oppositie bij promoties vaak wordt gezegd, 'mijn taak is hier niet uw werk te prijzen, maar het te bekritisieren'. Daarom volgen na een overzicht van de inhoud van de *Kloof van alle tijden* vijf kanttekeningen bij het boek.

Het boek heeft, naast het voorwoord, drie delen: arbeidsmarkt; cultuur en politiek; en overdracht van opleiding van ouders op kinderen. Binnen elk deel zijn meerdere hoofdstukken over deelaspecten geschreven door vooraanstaande auteurs op hun terrein. De vier hoofdstukken in het arbeidsmarktdeel gaan over lageropgeleiden op de arbeidsmarkt, samenspel van veranderingen in arbeidsstructuur en opleidingsniveau, opleiding en inkomensongelijkheid, en arbeidsmarktflexibilisering. In het deel over cultuur en politiek behandelen de drie hoofdstukken cultuurparticipatie, de politieke opleidingskloof, en opvattingen over economische ongelijkheid. De laatste drie hoofdstukken in het deel opleiding van ouders gaan over langetermijntrends in onderwijsuitkomsten, onderwijsachterstanden in basisonderwijs en werkloosheid en arbeidsethos van ouders. Veel hoofdstukken gebruiken niet alleen data van één meetmoment, maar beschrijven trends in de tweede helft van de twintigste eeuw. De kracht van het boek ligt dan ook in het empirisch gehalte ervan.

Een eerste kanttekening is dat de conclusies van het inleidende hoofdstuk (pp. 25-26) nogal mager zijn: 'verschillen tussen hoger- en lageropgeleiden zijn van alle tijden'. Dat laatste valt wel mee: alle tijden betekent hier alleen de (tweede helft van de) twintigste eeuw, verder terug reikt dit boek niet. Daardoor alleen al is de titel van het boek onjuist, want in andere fasen van menselijke samenlevingen was schoolopleiding (d.w.z. geïnstitutionaliseerde socialisatie) niet zo belangrijk en vond informele socialisatie plaats binnen de grootfamilie en op de werkplaats (Lenski 1984). De nuance die Van de Werfhorst vervolgens aan deze algemene conclusie toevoegt, is beperkt: er worden enkele veranderingen kort genoemd, maar ze worden niet systematisch besproken of geduid. Daarom maak ik hier in tabelvorm een systematisch overzicht van alle uitkomsten van de hoofdstukken, zoals Van de Werfhorst die zelf samenvat (pp. 21-25).

Ik meen dat deze tabel laat zien dat de onderzochte opleidingskloof nogal veranderlijk is, en zeker niet van alle tijden (zelfs als wij ons beperken tot de twintigste eeuw). De kolom met onveranderde effecten van opleiding is niet beter gevuld dan de kolom van toegenomen effecten van opleiding, terwijl de kolom afgenomen effecten slechter gevuld is. Er worden meer toegenomen effecten van opleiding dan afgenomen effecten in het boek gevonden. Daarom meen ik dat de titel van het boek niet overeenstemt met de gerapporteerde resultaten. Volgens mij had de titel moeten luiden 'Een groeiende kloof in onze tijd'.

Een tweede kanttekening is dat Nederland in *Een kloof van alle tijden* nogal geïsoleerd wordt behandeld. De uitkomsten over de kloof tussen hoger- en lagergeschoolden worden niet in een breder Europees of internationaal kader geplaatst. Dat is jammer, omdat die kloof in Nederland niet uniek is en Nederland daarvan ook niet het beste of meest extreme voorbeeld hoeft te zijn. Hier is een kans

Tabel 1 *Overzicht uitkomsten kloof hoger en lager geschoolden*

Hoofdstuk	Effect opleiding op diverse uitkomsten		
	Toegenomen	Stabiel	Afgenomen
De Beer		Arbeidsmarktpositie lageropgeleiden nauwelijks veranderd t.o.v. middelbaar, behalve recentere jaren: verslechterd	
Salverda	Laaggeschoold werk door studenten, waardoor laaggeschoolden verdrongen worden		Aantal banen op laagste niveau
Van de Werfhorst	Inkomensverschillen tussen universitair geschoolden en overigen toegenomen; inkomensverschillen tussen beroepen binnen sociale klassen groeit; grootste toename inkomensongelijkheid binnen beroepen	Inkomensverschillen tussen sociale klassen stabiel	
De Lange et al.	Lagergeschoolden krijgen vaker flexibele arbeidscontracten i.p.v. vaste		
Nagel	Toenemende segregatie bij populaire kunst, omdat lagergeschoolden wegblijven	Deelname hoge cultuur onveranderd effect opleidingsverschillen	Meer opleidingsgelijkheid cultureel erfgoed
Hakhverdian et al.		Stabiele stemgedrag en lidmaatschap partijen opleidingsgroepen	Convergentie politieke belangstelling lager- en hogergeschoolden
Lancee et al.	Grotere sociale openheid samenleving, grotere acceptatie van ongelijkheid door lagergeschoolden	Economische macroomstandigheden beïnvloeden ongelijkheidsopvattingen lager- en hogeropgeleiden	
Buis	Tweede Wereldoorlog vergrootte ongelijkheid	Geen extra effect Mammoetwet	Afname effect sociaal milieu op onderwijsuitkomsten
Roeleveld et al.	Gedurende basisschool worden verschillen kinderen hoger- en lagergeschoolden groter		Gedurende basisschool worden verschillen autochtone en allochtone kinderen kleiner
Bakker et al.		Ontsnappingsroute uit laag milieu indien hoge arbeidsethos	

gemist door de redactie. Binnen-Europese vergelijkingen zijn nuttig omdat dan duidelijk wordt of Nederland een uitzonderingsgeval is of gewoon een variant op een algemeen Europees patroon. Ook kan die eventuele binnen-Europese variatie iets zeggen over de smalle marges van politieke interventies, beoogd om deze opleidingskloof te verkleinen. Er zijn bovendien voldoende Europese data beschikbaar om een dergelijke analyse goed mogelijk te maken en te laten zien of Nederland een uitzondering vormt (ik denk het niet).

Een derde kanttekening is dat in *Een kloof van alle tijden* een vierde deel over relatie- en gezinsvorming node ontbreekt. Daarin hadden hoofdstukken thuisgehoord over opleidingshomogamie (trouwt hooggeschoold steeds meer met hooggeschoold?), over het cumulatieve effect van opleidingshomogamie (is er een partnereffect voor kinderen?) en over de negatieve relatie tussen opleiding en scheidingskansen (worden nadelige effecten van scheiding ongelijk verdeeld?). Ook hier is sprake van een gemiste kans, omdat juist op het terrein van relatievorming de relaties tussen opleiding en uitkomsten in de loop van de twintigste eeuw nogal veranderd zijn (Härkönen en Dronkers 2006). Er zijn zeker genoeg Nederlandse sociologen en demografen die dergelijke hoofdstukken over opleiding en relaties hadden kunnen schrijven. Relatie- en gezinsvorming zijn in het Europa van de 21ste eeuw niet onbelangrijk geworden, in tegenstelling tot wat sociologen en demografen uit de jaren zeventig en tachtig beweerden (einde van het huwelijk; alle gezinsvormen goed; seriële monogamie etc.), en onderwijs speelt daarbij een belangrijke en veranderende rol.

Een vierde kanttekening is dat het boek weinig of geen aandacht besteedt aan het mogelijke verschil tussen mannen en vrouwen. Dat is merkwaardig, want als op één punt de ongelijkheid sterk veranderd is in de twintigste eeuw, is het wel het onderwijsniveau van mannen en vrouwen: vanaf een grote onderwijsachterstand voor vrouwen aan het begin van de twintigste eeuw naar een onderwijsvoorsprong aan het begin van de eenentwintigste eeuw. Anderhalve eeuw sociale strijd, socialisme en verzorgingsstaat hebben een soortgelijke omwenteling in onderwijskansen tussen sociale klassen niet weten te bewerkstelligen: nog steeds hebben arbeiderskinderen lagere onderwijskansen dan kinderen van de hogere burgerij. Een van de mogelijke verklaringen voor dit voorbijstreven van vrouwen in onderwijsniveau is dat het onderwijsrendement voor vrouwen groter is dan voor mannen (niet alleen op arbeidsmarkt, maar juist ook daarbuiten). Als dat zo zou zijn, zou de opleidingskloof bij vrouwen wel eens groter kunnen zijn dan bij mannen, en vooral in de loop van de twintigste eeuw meer veranderd zijn. Geen onderscheid maken tussen mannen en vrouwen zou wel eens een andere gemiste kans van *Een kloof van alle tijden* kunnen zijn, waardoor de verdieping van de opleidingskloof wordt onderschat.

Een vijfde kanttekening is de mate waarin dit boek het bredere publiek zal bereiken. Hoewel bij de lancering van dit boek een manmoedige poging is gedaan, betwijfel ik of die poging geslaagd is. In belangrijke mate vloeit dat onvermogen voort uit de noodzakelijke verwetenschappelijking van de sociologie: de afstand tussen geïnteresseerde leek (bijvoorbeeld een journalist, meestal een alfa) en de inhoud van dit boek is te groot. De meeste tabellen en figuren uit het boek zijn

voor het merendeel der journalisten onbegrijpelijk en dus ontoegankelijk.¹ Gelukkig is de inhoud van de meeste hoofdstukken ook zonder tabellen en figuren te volgen. Blijft staan dat de afstand tussen de geïnteresseerde leek en de inhoud van het boek te groot is. Ik denk dat wij een klassiek inzicht van de Oostenrijks-Amerikaanse socioloog Lazarsfeld moeten gaan toepassen in de sociologie: de meertrapsraket bij het bereiken van het brede publiek. Dus tussen dit boek (en allerlei andere resultaten uit de sociologie) moet nog een extra tussenlaag komen: het blog. Verkiezingspoliticalogen (zij schreven in dit boek een hoofdstuk over de mythe van groeiende politieke opleidingskloof) hebben zo'n blog: *Stuk Rood Vlees* (stukroodvlees.nl), net als de economen *Me Judice* hebben (mejudice.nl). Waarom hebben sociologen niet zoiets? Nu bestaat alleen de site *Sociale Vraagstukken* (socialevraagstukken.nl), maar dat lijkt eerder een site van GroenLinks. Zou het oprichten van een brede, kwalitatief goede Nederlandstalige blogsite niet het logische antwoord zijn op het verdwijnen van Nederlandstalige sociaalwetenschappelijke tijdschriften? Dat kan het medium zijn tussen Engelstalige sociologische artikelen en de nog Nederlandstalige samenleving waarin wij wonen en die ons betaalt. NSV en de Vlaamse sociologen zouden een dergelijke blogsite moeten inrichten, als tegenhanger en aanvuller van *Sociologie Magazine*.

Sociologen zijn geconditioneerd om claims voor snelle veranderingen en grote effecten te relativiseren. Dat is niet raar, gezien de grote hoeveelheid valse claims ('niveau onderwijs alweer gezakt'). Maar deze conditionering kan ons blind maken voor gevallen waarin echt verandering is opgetreden, zoals hier: een groeiende kloof in onze tijd.

Literatuur

- Dronkers, J. en W.C. Ultee (red.) (1995) *Verschuivende ongelijkheid in Nederland: Sociale gelaagdheid en mobiliteit*. Assen: Van Gorcum.
- Härkönen, J. en J. Dronkers (2006) Stability and Change in the Educational Gradient of Divorce. A Comparison of Seventeen Countries. *European Sociological Review*, 22(5): 501-507.
- Hollander, A.N.J. den, E.W. Hofstee, J.A.A. van Doorn en E.V.W. Verduyn (red.) (1962) *Drift en Koers. Een halve eeuw sociale verandering in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Lenski, G.E. (1966) *Power and Privilege. A Theory of Social Stratification*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Savage, M. (2015) *Social Class in the 21st Century*. London: Penguin.

1 Daarbij helpt niet dat de meeste figuren slecht zijn afgedrukt (in grijs-/zwarttonen), zodat zij niet in één oogopslag te begrijpen zijn. Kan een universitaire uitgever als AUP dat niet beter doen?